

Research paper 5/2007

únor / 2007

Karel Svoboda

Spolupráce nebo závislost?

Vztah běloruské ekonomiky k Rusku

karel.svoboda@amo.cz

Spolupráce nebo závislost?

Vztah běloruské ekonomiky k Rusku

Karel Svoboda

(Studie vznikla na podzim roku 2006)

„Opustíš-li mne nezhynu.

Opustíš-li mne zahyneš!“

Viktor Dyk, Země mluví

Bělorusko bylo dlouhou dobu považováno za oddaného spojence Ruska, vzájemné vztahy se zdály být téměř idylickými. Dokonce i návrhy na zvýšení cen plynu pro Bělorusko byly považovány za každoroční kolorit jednání kolem běloruského státního podniku Beltransgaz, která vždy skončila dohodou o ponechání původní ceny. Tento scénář se již několikrát opakoval (v roce 2002, 2004) a nic nenasvědčovalo tomu, že by tentokrát nemělo být dosaženo dohody.¹

Rusko běloruské vztahy jsou i přes časté deklarace o přátelství a bratrství založeny na čistě pragmatickém podkladu. V případě Ruska a zvláště jeho prezidenta Jelcina šlo po velmi dlouhou dobu o pokus vnějším úspěchem v podobě částečného znovuoživení imperiálního Ruska, byť v okleštěné podobě, získat politické body. Ze strany Běloruska se integrace jevila jako vítaná možnost zachování stávajícího politického režimu, ale i ekonomického modelu. Jednoduchá logika společného zájmu na směřování ke sjednocení ale získává určité trhliny díky obrovské Putinově popularitě. Rusko si tak mohlo dovolit být vůči svému západnímu sousedovi asertivnější. Poslední prezidentské volby ukázaly jistou změnu ruského postoje, byť zatím jen stěží zaznamatelnou.

Zpočátku šlo vše podle zaběhaného scénáře. Moskva vyslala do Běloruska jako pozorovatele SNS Gennadije Selezňova, který je známý svým bezvýhradným obdivem vůči běloruskému prezidentovi.² Alexandr Lukašenko následně po zjevně zfalšovaných volbách podle oficiálních výsledků zvítězil při 92% účasti se ziskem 82 %. Tento výsledek byl pozorovací misí SNS bezodkladně schválen. Ruský ministr zahraničí pak přednesl plamenný projev proti dvojím standardům Západu a proti vytváření závěrů o volbách ze strany OBSE ještě před jejich konáním. Prezident Putin gratuloval Alexandru Lukašenkovi, i přes to, že nebyly doposud oznámeny výsledky voleb.

Lukašenkově inauguraci dne 8. dubna 2006 nebyl přítomen žádný zahraniční politik. Moskva nevyslala ani jednoho svého zástupce, přítomen byl pouze státní sekretář rusko-běloruského Svazového státu Pavel Borodin, předseda výkonného výboru SNS Vladimir Rušajlo (vedl pozorovatelskou misí SNS při prezidentských volbách), nicméně nebyl přítomen ani jediný představitel cizí země.

Nepříliš oslavnou ruskou reakci je možno vysvětlovat analýzu ruských hospodářských zájmů v Bělorusku. Pro Rusko je sázka na Lukašenko pouze pragmatickou volbou, ale sympatie si v Kremlu rozhodně nezískal. Na druhou stranu by varianta příchodu opozičního předáka

¹ O některých peripetiích v minulosti například: Gazprom postoupil ně po-bratski, 16. července 2006, <http://lenta.ru/articles/2004/01/23/gas/>.

² O míře nezávislosti G. Selezňova si lze udělat obrázek například z textu jeho společné tiskové konference s A. Lukašenkem. O jeho výjimečné roli svědčí již jen to, že byl v této době pouze řadovým poslancem, přesto se uskutečnila společná konference: *Glava gosudarstva vstretilsja s Gennadijem Selezňovym*, 14. 2. 2006, 18. července 2006, <http://www.president.gov.by/press29263.html>.

znamenal nebezpečí ohrožení ruských ekonomických zájmů, navíc konec již tak skomírajících úvah o společném státu. Z toho důvodu je poskytována Alexandru Lukašenkovi politická podpora.³

Rusko v současné době poněkud přehodnocuje svoji hospodářskou politiku vůči státům postsovětského prostoru. Nejvýrazněji se to projevuje dodávkami ropy a zemního plynu. Rusko se dohodlo na zvýšení cen plynu s Gruzii, Arménií, po některých problémech také s Moldavskem. Ukrajinská krize z přelomu roku 2005–2006 byla vzhledem k důležitosti země pro tranzit ruského plynu do Evropy nejbouřlivějším projevem této změny, nicméně nijak se nevymykala celkovému vývoji. Tato krize byla jen opakováním obdobného případu s Běloruskem. I zde Rusko navrhovalo zmírnění nárůstu cen, pokud Ukrajina bude ochotná prodat státnímu plynárenskému monopolu Gazprom svoji plynárenskou infrastrukturu. Jediným státem, který vybočoval z celkového vývoje v této otázce, bylo právě Bělorusko. To i nadále nakupovalo zemní plyn za cenu 46,68 USD/m³. Tato cena byla zhruba třetinová oproti ceně navrhované původně pro Ukrajinu (do 15. prosince činila 160 dolarů, poté 230).⁴ Byla také výrazně nižší než pro dalšího velmi blízkého ruského spojence Arménii či největšího „nepřítele“ Gruzii (oběma byla navrhována cena 110 dolarů za 1000m³, pro Arménii se potom snížila na polovinu díky rozhodnutí Jerevanu prodat část svojí infrastruktury Gazpromu). Rusko se tak narovnáním hospodářských (cenových) vztahů s postsovětskými republikami pravděpodobně snaží vyhovět podmínkám Světové obchodní organizace a spolu s tím získat kontrolu nad přepravními a skladovacími kapacitami, a zajistit tak bezpečnost dodávek svým nejdůležitějším obchodním partnerům v západní Evropě. Ve své výroční zprávě za rok 2005 Gazprom doslova uvádí: *Za velký úspěch Gazpromu v roce 2005 je možné považovat přechod spolupráce se státy bývalého SSSR v plynárenské oblasti na tržní principy. To umožní do budoucna nejen zvýšit zisk společnosti, ale i zvýšit spolehlivost dodávek zemního plynu do zemí dalekého zahraničí přes země SNS.*⁵

Vzhledem k rostoucí důležitosti dodávek energetických surovin je literatura o této oblasti spolupráce mezi Ruskem a Běloruskem poměrně bohatá. Byť i v tomto článku energetická otázka hrát důležitou roli, hlavním problémem bude otázka vztahů na obecně ekonomické úrovni mezi oběma státy. Podpora běloruskému hospodářství se totiž v žádném případě neomezuje jen na oblast energetických surovin. Rusko je v současnosti největším investorem v Bělorusku. Bělorusko je současně nejčastější destinací ruských investic v postsovětském prostoru. Unikátní je také postavení Ruska jako cílové oblasti běloruského exportu. Nakolik může být ztráta výjimečného postavení pro Bělorusko zničující? V jakých oblastech jde jednoznačně o podporu běloruskému průmyslu a bude se jich tedy omezení týkat? Je pro běloruský „gradualistický“ model přístupu k tržním reformám nový ruský přístup, pokud bude uplatněn, nebezpečím, nebo se s ním ekonomika může vypořádat? Naproti tomu se článek nebude nijak dotýkat vnitropolitické situace v samotném Bělorusku a bude se striktně držet otázek týkajících se běloruského a ruského hospodářství.

V první části článku se budeme věnovat vztahům v energetické oblasti, které tvoří poněkud výlučnou sféru. Poté podáme stručnou charakteristiku běloruského hospodářství, jeho základní charakteristiky a otázky kompatibility s ruskou ekonomikou. Tato kapitola přibližuje hlavní rysy

³ Lukašenko gotovjat k nedružestvennomu pogloženiju, Kommersant č. 83, 12. května 2006.

⁴ Není účelem tohoto článku se věnovat energetickému tématu, nicméně, je nutné ještě připomenout, že i tranzitní cena pro ruský plyn přes Bělorusko byla velmi nízká – 0,75 USD/1000 m³/100 km. Ukrajině Rusko platilo 1,09375 USD/1000m³/100km, od roku 2006 potom 1,6 USD/1000m³/100km. Podobná je situace i s ropou, která je Bělorusku dodávána za cenu 27 dolarů za barel.

⁵ Godovoj otčet, rev. 10. června 2006, http://www.gazprom.ru/documents/Annual_Report_Rus_2005.pdf, s. 4.

běloruské ekonomiky, nemá být vyčerpávající informací, kterou podávají jiné práce.⁶ Otázky vzájemného obchodu by potom měly ukázat na povahu i projevy ruského angažmá v Bělorusku. Zde musíme brát v potaz rozvrstvení běloruského exportu, kdy do západní Evropy směřuje téměř výhradně produkce chemického průmyslu a zpracování ropy, zatímco východním směrem jde zboží spotřební a výrobky strojírenství. Chemické výrobky jsou ve své podstatě vždy konkurenceschopné vzhledem k nedostatku energetických surovin v Evropě, proto je tato položka pro měření výkonnosti ekonomiky a míry provázanosti pouze podružná. Navíc je Rusko samo vývozcem těchto komodit. Z toho důvodu způsobují pohyby cen na světových trzích ve statistikách značné výkyvy. U Běloruska se tento trend projevuje „nezaslouženým“ růstem podílu zemí EU na exportu.

Jak ruská, tak běloruská ekonomika jsou řazeny mezi tzv. tranzitivní hospodářství. Nicméně jak ukáží následující odstavce, běloruský případ ukazuje na jistou problémovost podobného zařazení. Zatímco v případě Ruska není žádného sporu o jeho směřování od plánem řízené ekonomiky k tržní, v případě Běloruska jde o proces velmi neznatelný, navíc s častými regresemi zpět k direktivnímu řízení. Definice tranzitivní ekonomiky tak zůstává čistě na vládních deklaracích, nikoli na reálných činech. Z této pojmové nepropracovanosti potom vycházejí z našeho pohledu velmi problematická srovnání úspěšnosti přechodu jednotlivých ekonomik. Dle našeho názoru nelze plně srovnávat hospodářství v různých stádiích tranzice. Ignorování faktu, že v některých státech neproběhla plně opatření jako je liberalizace obchodu, odstranění subvencí či podobné procesy vedoucí k napravení tržního prostředí potom vedou autory k závěru, že nejúspěšnějšími zeměmi v procesu byly právě ty, kde ještě ani neproběhl. Z těchto důvodů jsou srovnání, která s takovou oblibou používá běloruský prezident Lukašenko, minimálně zavádějící.

Zásadním problémem pro zkoumání ekonomik, jako je běloruská, je kvalita statistických výstupů. Zde jsme primárně odkázáni na informace státních orgánů, v našem případě ministerstva statistiky a analýz a běloruské centrální banky. Studie Světové banky věnovaná běloruskému hospodářství pracuje se stejnými údaji, podle jejich autorů jsou běloruské statistiky relativně přesné. Nicméně, i tak, budeme se snažit poukazovat i na alternativní čísla, která se v některých případech (otázky mezd atd.) liší od oficiálně deklarovaných. To může být způsobeno hlavně direktivní povahou běloruské ekonomiky, ve které jsou podnikům, ale i ministerstvům stanovovány konkrétní cílové ukazatele (růst produkce, mezd atd.), za jejichž nesplnění čekají sankce. Podniky i ministerstva mohou potom své výsledky „přikrášlovat“. Proto budeme v otázkách vzájemného obchodu mezi Ruskem a Běloruskem vycházet spíše z ruských statistik, které se z našeho pohledu jeví být spolehlivějšími. Dalším zdrojem nám budou statistiky Německé ekonomické skupiny v Bělorusku, které ovšem také vycházejí z oficiálních dat.

Energetická oblast

Zatímco přeprava ropy je možná i jinými způsoby než jen potrubím, u zemního plynu tato možnost s výjimkou finančně i technicky náročného zkapalňování neexistuje. Z toho důvodu má pro Rusko rozhodující význam zajištění možnosti přepravy plynu dále do Evropy. V devadesátých letech disponovala přepravním monopolem na ruský plyn Ukrajina. Prakticky ihned po rozpadu Sovětského svazu se Bělorusko stalo klíčovým partnerem v otázkách dodávek ropy a zemního

⁶ *Belarus: Window of opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth*, 8. listopadu 2005, rev. 7. června 2006, http://siteresources.worldbank.org/INTBELARUS/Resources/328178-1120132035392/1365350-1120132328436/cem_by06_full.pdf.

plynu do Evropy. Země je považována za spolehlivého spojence, navíc od dubna roku 1996, kdy byla podepsána smlouva o vytvoření společenství Ruska a Běloruska, s perspektivou sjednocení s Ruskem. Bělorusko samo těží pouze 9 % své spotřeby, vše ostatní je nuceno dovážet. Oproti Ukrajině, která se vůči Rusku nachází v podobné situaci, vnímá Bělorusko tuto závislost naprosto odlišně, s větším důrazem na ideologickou spřízněnost. Zatímco Ukrajina vždy v závislosti spatřovala bezpečnostní riziko, z hlediska Běloruska jde o potvrzení sounáležitosti.⁷

Rusko se dlouhodobě snaží diverzifikovat svoje exportní cesty k nejdůležitějším odběratelům. Z toho důvodu již v roce 1994 začalo budovat plynovod Jamal – Evropa. Projekt prochází skrze Německo, Polsko a právě Bělorusko (běloruská část byla uvedena do provozu v roce 1999). Celková propustnost by měla po dokončení všech částí činit zhruba 33 mld. m³ zemního plynu za rok.⁸ To odpovídá asi jedné čtvrtině celkového exportu do Evropy (156 mld m³ v roce 2005 oproti 140,5 mld. m³ v roce 2004).⁹ Z důvodů vyvážení se ze závislosti na jedné zemi (v tomto případě jde o Ukrajinu, přes kterou zatím prochází až 90 % veškerého tranzitu plynu do západní Evropy) buduje Gazprom i další přepravní struktury, jako jsou plynovody po dně Baltického moře do Německa a Velké Británie (plánovaná kapacita 55 mld. m³ za rok) a „Modrý proud“ do Turecka (16 mld. m³ ročně – existují plány na jeho rozšíření a prodloužení například do Itálie).¹⁰ Vzhledem k rostoucí spotřebě v západní Evropě a vysoké vytěženosti ložisek v Severním moři budou tyto kapacity i nadále plně využívány, proto ani jedna z tranzitních zemí neztratí svůj význam.

Význam Běloruska pro Rusko se ukázal velmi dramaticky na začátku roku 2004 při událostech ne nepodobných ukrajinské plynové krizi roku 2006. Rusko se rozhodlo požadovat od Běloruska zvýšení cen za zemní plyn na úroveň evropských, což Minsk rezolutně odmítl. Následovalo proto snížení tlaku v potrubí, a tedy fakticky přerušení dodávek pro Bělorusko. Reakcí byl odběr plynu bez existující dohody, který zasáhl i evropské země (hlavně Pobaltí a Polsko). Obě strany se rychle dohodly o cenách i objemech dodávaného plynu. Bělorusku se tak podařilo dosáhnout významného vítězství, byť z dlouhodobého hlediska spíše Pyrrhova. Při zachování cen na stávající úrovni (46,68 za 1000 m³) byl lehce zvýšen objem dodávaného plynu (na 19,8 mld. m³ z 19,6 mld. v roce 2004).¹¹ Rusko se nicméně po této krizi rozhodlo dále nezvyšovat objemy přepravovaného plynu přes Bělorusko a přistoupilo k intenzifikaci rozhovorů o výstavbě Severomořského plynovodu, který by právě Bělorusko obešel.

Pro rok 2007 navrhl Gazprom běloruské straně cenu ve výši nejprve 147 a poté 200 dolarů za 1000 m³, která by tak plně odpovídala evropské ceně (200 dolarů za 1000 m³ při delších přepravních trasách) zatímco Bělorusko souhlasí se zvýšením o 11 %, tedy s cenou pouze 52 dolarů s odkazem na dohody z roku 2002, podle kterých cena pro Bělorusko odpovídá ceně v sousední Smolenské oblasti. Smlouva je nicméně pouze rámcovým dokumentem, konkrétní podmínky, tedy objem a cena dodávaného plynu se určují konkrétními obchodními kontrakty.¹² Až

⁷ Abdelal R., *Interpreting Interdependence: National Security and the Energy Trade of Russia, Ukraine, and Belarus*, In *Swords and Sustenance: The Economics of Security in Belarus and Ukraine*, edited by Robert Legvold and Celeste Wallander, s. 101-127. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2004.

⁸ Údaje o plánovaných kapacitách převzaty z ročenky *Gazprom v voprosach i otvetch*, rev. 10. června 2006, http://www.gazpromquestions.ru/Gazprom_QA_2005.pdf, s. 31-38.

⁹ *Godovoj otčet*, rev. 10. června 2006, http://www.gazprom.ru/documents/Annual_Report_Rus_2005.pdf, s. 4.

¹⁰ Plynovod byl otevřen již v roce 2001, plně má být jeho kapacita využívána v roce 2010.

¹¹ Ministerstvo statistiky a analýz RB, 23. června 2006, <http://www.belstat.gov.by/home/en/indicators/fttrade.htm>.

¹² Stanovaja T., *Lukašenko možet okazatsja v polnoj izoljacii*, 1. 6. 2006, 16. června 2006, <http://www.strana.ru/stories/01/11/27/2100/283799.html>. *Soglašenje meždu Pravitel'stvom Respubliki Belarus i*

do roku 2004 představovaly ceny pro Bělorusko přibližně 1/3 evropských cen (za rok 2004 například 46,68 dolarů pro Bělorusko ku 135 placenými v průměru evropskými státy). S prudkým růstem cen zemního plynu zároveň s ponecháním původních cen pro Bělorusko v roce 2005 se tato disproporce zvýšila na 46,68 ku 260 dolarům. Zvýšení cen i na původně navrhovaný trojnásobek by naopak běloruskému hospodářství způsobilo velké problémy. Podle ekonomky skupiny IPM I. E. Točické by při scénáři trojnásobného nárůstu cen poklesl HDP Běloruska o 7,2 %, při čtyřnásobném již o 9 %.¹³

Celý obchod byl doprovázen tradičním příslibem prodeje státního podniku Beltranshaz Gazpromu. Zde je základním rozporem výše ocenění této firmy. Zatímco běloruský prezident požaduje 5 mld. dolarů, Rusko je ochotno nabídnout pouze 600 mln. dolarů. I přes nalezení shody alespoň na subjektu, který určí cenu tohoto podniku (tímto subjektem se má stát holandská banka ABN AMRO), zůstává otázkou, zda bude obchod dokončen.¹⁴ Alexandr Lukašenko by tím ztratil jeden z hlavních vyjednávacích trumfů, navíc by se země stala stoprocentně závislou na Rusku bez možnosti jakékoli změny tohoto stavu. Rusko, respektive Gazprom, má zájem i na dalších výhodách jako je přímý přístup k běloruským zákazníkům prostřednictvím podniku Beltophaz (ten zajišťuje distribuci plynu pro koncové zákazníky) či na Mozyrském NPZ (rafinerie). Pro běloruskou ekonomiku má import levných energetických surovin, jmenovitě zemního plynu, naprosto zásadní úlohu. Stejně tak je spotřeba energií asi z 80 % postavena na zemním plynu, spolu s ropou dosahují 93 %.

U ropy je potom situace podobná tím, že Bělorusko dováží výrazně větší objemy, než ve skutečnosti samo spotřebuje. Zatímco z Ruska nakupuje 19,8 mil. tun ropy, jeho spotřeba je pouze třetinová. Veškerá zbývající ropa je zpracovávána v běloruských rafineriích. Pro ruské firmy je potom výhodné dodávat surovou ropu do Běloruska díky celní unii. Bělorusko totiž navzdory dohodám o celní unii má nižší vnější clo než Rusko. Firmy tedy bezcelně dováží ropu z Ruska a po zpracování ji vyvážejí z Běloruska s nižším clem, než jaké by musely zaplatit v Rusku. Bělorusko se tím stává jakousi bezcelní zónou na úkor ruského rozpočtu.

Běloruský hospodářský model

V současné době je běloruská ekonomika považována za nejčistší relikv sovětského hospodářského systému, přestože běloruská strana zdůrazňuje specifický model tranzice. Spolu s Turkmenistánem Bělorusko prošlo v nejmenší mírou transformací, či lépe řečeno, neprodělalo téměř žádnou. Přesto dosahuje podle vládní statistiky nejvyšších temp růstu reálného HDP, zhruba o 9,2 % ročně (vyšší růst vykazovala pouze Arménie – 10 % a Ázerbájdžán – 18,5 %).¹⁵ Je jen otázkou, nakolik je toto číslo věrohodné a do jaké míry bylo nadsazeno. Analytická skupina IPM totiž poukazuje na jisté nesrovnalosti mezi oficiálními údaji a alternativními daty o růstu HDP a o

Pravitělstvom Rossijskoj Feděracii o rasširěnii sotrudničestva v gazovoj oblasti, 16. července 2006, <http://pravo.kulichki.com/zak/megd/meg00712.htm>.

¹³ Točickaja I. E., *Posledstvija povyšeniya cen na gaz dlja ekonomiki Belarusi: količestvennyj analiz*, 16. července 2006, <http://research.by/pdf/Seminars/2006/20060629/04Tochitskaya.pdf>.

¹⁴ Samoilova S., *Rossia i Belorussia: Stěnka na stěnku?* 18. června 2006, <http://politcom.ru/article.php?id=2869>.

¹⁵ *The Results of Economic Development of Belarus in 2005*, 2. července 2006, <http://www.president.gov.by/en/press27229.print.html>.

inflaci. Jiné zdroje uvádějí odchylky až tři procenta.¹⁶ Nicméně i kdybychom provedli korekci oficiálních údajů podle posledního odhadu, vykazovalo by Bělorusko velmi vysoké tempo růstu.

Z hlediska pouhé statistiky je běloruská ekonomika poměrně dobře fungujícím mechanismem. Vykazuje dlouhodobě vysoká tempa růstu (akcelerace z růstu 7 % v roce 2003 na 11 % v roce 2004, jisté snížení na 9,2 % v roce 2005). Průmyslová výroba vzrostla v roce 2005 o 10,4 % (snížení z 19 % o rok dříve). Inflaci se podařilo snížit z 18 % v roce 2004 na loňských 8 %, což je nejnižší výsledek za celou dobu fungování běloruského státu atd. nejvyšší podíl na exportu má v Bělorusku průmysl (79 %). I v sociální oblasti stát zaznamenává Bělorusko velmi dobrá čísla, neboť významná část jeho příjmů ze zahraničního obchodu směřuje do této oblasti. Nezaměstnanost je na úrovni 1,9 %¹⁷ (výrazně nižší, než ve všech postkomunistických i vyspělých státech, Giniho index (měří míru nerovnosti ve společnosti – 100 znamená absolutní nerovnost, 0 absolutní rovnost příjmů) je na úrovni 25,4 (údaj plně srovnatelný s Českou republikou).¹⁸ Co je neméně důležité pro tranzitivní ekonomiky, stát plní svoje závazky relativně včas a v plné výši.¹⁹ Je přirozené, že prezident Lukašenko neopomene nikdy zmínit srovnání, jak s Ruskem, tak i se zeměmi, kde proběhly barevné revoluce, jako vítězství svého gradualistického přístupu k reformám.

Hospodářská politika běloruského státu se opírá o několik pilířů. Prvním je zpracování a prodej ropy a zemního plynu, druhým je tradičně silná orientace na vývoz zděděná ještě z dob Sovětského svazu, dále vysoký podíl státu v ekonomice. Tyto pilíře jsou navzájem provázané, neboť stát reinvestuje kapitál získaný z obchodu a zpracování ropy jednak do sociální sítě, ale, co je z našeho pohledu důležitější, zpět do ekonomiky. Tím podporuje produkci, a tedy i vývoz. Tuto politiku je možno uplatňovat v silně koncentrovaném hospodářství, které lze lépe řídit prostřednictvím plánu, než ve fragmentizované tržní ekonomice. Pokud bychom chtěli hledat nějakou paralelu v historii, pravděpodobně nejbližší dané situaci by se nacházelo NDR let sedmdesátých, tedy doba tzv. „německého hospodářského zázraku“, kdy masivní státní investice měly rozhýbat ekonomický rozvoj (se zvláštním zaměřením na moderní technologie) a nastartovat tak export, čímž by se zvýšily příjmy, a tedy i možné investice.²⁰

I tak se Bělorusko bude v budoucnosti potýkat s problémem zastarávání výrobních prostředků, které již nyní působí těžkosti. Podobně je tomu i v případě energetiky, kde podle odhadů až 80 % všech zařízení bude muset do roku 2011 projít celkovou renovací. Výše investic do základního kapitálu v průmyslu v poměru k HDP, ale nedává šanci na brzkou změnu daného stavu. Ačkoli celkové číslo 21,43 % je na poměry východní Evropy relativně slušným výsledkem (například v Rusku dosahuje tento ukazatel pouhých 18 %), jeho struktura je výrazně nakloněná

¹⁶ *Belarus: Window of opportunity...*, Small and Medium Business in Belarus, Quarterly Review, No. 2(3), Q2/2006, IPM Research Center, 15. července 2006, s. 4-5, <http://www.cipe.org/regional/nis/SME2006e02.pdf>. Čubrik A. S., Osnovnyje tendencii v ekonomike Belorusi v postsovětskij period, in Točickaja I. E. (ed.), *Vstuplenije Bělarusi v WTO: Problemy i perspektivy*, (Minsk, 2005, Ravnoděnstvije), str. 15.

¹⁷ Toto číslo zahrnuje nezaměstnané zaregistrované na úřadu práce, skutečných lidí v produktivním věku bez práce je zhruba 300,000. *Belarusian monthly report*, No. 6 (45), June 2006, 1. července 2006, <http://research.by/pdf/BMER2006e06.pdf>.

¹⁸ *Belarus: Window of opportunity...*, s. 1. Nutno upozornit, že jiné zdroje udávají odlišná čísla – nejčastěji 32,2 (2005), avšak i ty ukazují na tendenci k poklesu. Faktory, opředěljajušije zarobotnuju platu v Bělarusi: Proizvoditel'nost' truda i politika oplaty truda, 16. července 2006, <http://research.by/pdf/pp2006r04.pdf>.

¹⁹ Zdrojem pro uváděné statistiky jsou oficiální stránky běloruského prezidenta, <http://www.president.gov.by/en/press27229.print.html>.

²⁰ *Belarus: Window of opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth*, s. 7.

stavebnictví a veřejnému sektoru, zatímco průmysl zůstává podkapitalizován.²¹ Stejně tak běloruský model neobstojí ve srovnání s jinými tranzitivními ekonomikami.

V zemích s tranzitivní ekonomikou bývají tyto problémy nejčastěji řešeny za pomoci zahraničních investic, což ovšem pro Bělorusko příliš neplatí. Celkový objem přímých zahraničních investic do země zůstává velmi malý. V roce 2005 dosáhl pouhých 303 mil. dolarů. Zde se nabízí srovnání s Českou republikou, která ve stejném roce přilákala zhruba 11 mld. dolarů.²² Pro zemi začínají být zahraniční investice více než klíčové, neboť zastarávající výrobní kapitál není stát schopen efektivně nahrazovat pouze ze svých zdrojů. Bělorusko nestojí v čele investorských ratingů hlavně z důvodů, které bychom mohli označit jako politické. Silné vměšování státu do ekonomiky, preferování státních podniků na úkor soukromých, ale hlavně naprostá nevypočitatelnost dalších kroků běloruského vedení, a to i v kontextu bývalého států bývalého Sovětského svazu, jsou silnými faktory, které snižují investiční atraktivitu země. K tomu se přidává v zemích bývalého východního bloku tradiční byrokracie, nepřehlednost zákonů a také korupce, byť ta je podle oficiálních deklarací na velmi nízké úrovni. Poslední kroky v podobě zrušení některých výhod pro zahraniční investory, které spočívalo v odstranění garance stálosti legislativy po dobu pěti let od registrace, stejně jako možnost svobodné tvorby cen na zboží a služby může jen stěží nové investory přilákat. Nebezpečí, že stát bude nařizovat ceny komerčních subjektů tak dělá z případné investice extrémně nebezpečný podnik. Ruští podnikatelé, hlavně potom podniky se státním podílem, mají oproti svým západním konkurentům výhodu v přeci jen větší míře ochrany ze strany své vlády díky silné ruské pozici.

Bělorusko se vyznačuje vysokým podílem státního sektoru ve své ekonomice a rozpočtovým přerozdělováním. Podíl soukromého sektoru na tvorbě HDP dosahuje pouhých 25 %. Zatímco v ostatních zemích SNS probíhaly více či méně privatizační pokusy (samozřejmě s omezeními – Uzbekistán, Turkmenistán), Bělorusko se těmto změnám prakticky vyhnulo. Nedošlo k žádným změnám v podobě redukce těchto obrovských podniků. Na 80 % průmyslových podniků zůstává i nadále ve státních rukách, více než 40 % podniků je ve ztrátě²³, podle stránek Svazového státu je tento podíl pouze 20 %.²⁴ Podíl státu nicméně nelze omezit pouze na podniky s nadpolovičním podílem. Za zmínku stojí zásahy prostřednictvím „zlaté akcie“ umožňující zasahování do rozhodovacích procesů plně soukromých firem. Samotná existence takového práva není běloruskou specialitou, spíše zaráží šíře možností jejího uplatnění. To sahá od bezpečnostních zájmů, přes mzdové nedoplatky až po obranu ekonomických zájmů země.²⁵ Podle zákona by se navíc právo zlaté akcie nemělo vztahovat na nově zřizované firmy, což není dodržováno. Prakticky tak může stát kontrolovat jakýkoli podnik, ve kterém má být jen jednu akcii. Nezřídka dochází k určování cen produkce zboží a služeb, přičemž tento trend se pod heslem boje

²¹ *Reforms in the Belarusian Electricity Sector: How to Reduce Costs and Dependence on Imported Resources*, PP/03/05, 15. července 2006, <http://research.by/pdf/pp2005e03.pdf>. *Belarus: Window of opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth*, s. 56.

²² *Přímé zahraniční investice do ČR za rok 2005*, 2. července 2006, http://www.cnb.cz/www.cnb.cz/cz/statistika/platebni_balance_stat/pzi/pzi_2005_toky/pzi_2005_odvetvi_usd.html.

²³ *Index of Economic Freedom 2006*, 18. června 2006, <http://www.heritage.org/research/features/index/country.cfm?id=Belarus>.

²⁴ *Ekonomika Bělorussii razvivaetsja sootvetstviu s utvėrděnnymi prognozami*, 23. června 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?type=Qualifier&uid=2&document=18845>. Číslo se značně rozcházejí, například analytická zpráva German Economic Team in Belarus za duben 2006 udává číslo 25,4. *Belarusian Monthly Economic Review*, No. 4, 2. července 2006, <http://research.by/pdf/BMER2006e04.pdf>.

²⁵ *Belarus: Window of opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth*, s. 8.

proti inflaci ještě vyostřuje. Zhruba 60 % firem se určitou měrou setkala s omezováním cen ze strany buď státu, nebo místních orgánů moci.²⁶

Pro běloruské hospodářství, podobně jako pro sovětské, je typickým rysem velká míra koncentrovanosti. Standardní cestou zemí s tranzitivní ekonomikou bylo plnění kritérií tzv. Washingtonského konsensu, zaměřeného na liberalizaci cen, rozpočtovou disciplínu, privatizaci státních podniků a lákání zahraničních investic.²⁷ Největší důraz byl kladen na podporu malého a středního podnikání formou malé privatizace, sociální oblast byla přeci jen méně akcentována, byť není pravdou, že by byla ignorována. Bělorusko nastoupilo jinou cestu. Jeho ekonomika stojí na velkých průmyslových podnicích, primárně zaměřených na těžký průmysl. Podniky jsou soustředěny do obrovských firem, a to i v oblasti zemědělské, kde dominují velké kombináty. Malé a střední podnikání naproti tomu hraje pouze marginální roli. Bělorusko vykazovalo v roce 2004 pouhé 3,1 % malých a středních podniků na 1000 obyvatel, zatímco v Rusku to byl dvojnásobek a pro země „staré Evropy“ se tento ukazatel pohybuje mezi 37–54.²⁸ Naprostý základ hospodářství je soustředěn v několika státem vlastněných kombinátech, jako jsou závody na výrobu traktorů MTZ (Minskij Traktornyj Zavod), výroba těžkých nákladních vozů BelAZ či dopravních prostředků MAZ, výrobce ledniček Atlant, či televizorů Horizont atd. Největších padesát podniků se podílí se 59 % na celkové průmyslové produkci. Koncentrace je ještě zvyšována vládní politikou slučování ztrátových podniků se ziskovými. Vysokou koncentraci vykazuje běloruský průmysl i v orientaci na exportní jeden trh. Po očištění od produkce chemického, ropného průmyslu a ocelářství, již je samotné Rusko exportérem, se podíl Ruské federace na běloruském vývozu pohybuje kolem šedesáti procent.

Vysoký podíl státního vlastnictví si zachovává i bankovní sektor, kde se pět ze šesti nejdůležitějších bank stále nachází ve státních rukou. Tyto banky dohromady tvoří 85 % celkových aktiv a 83 kapitálu.²⁹ Banky jsou, byť nominálně fungují jako subjekty trhu, často nuceny vkládat své prostředky do nejrůznějších sociálních projektů nebo do neefektivních podniků.³⁰ Lze tak vysledovat zřetelný posun ve způsobu podpory podnikům ze strany státu od původně přímých dotací směrem k poskytování úvěrů státními bankami státem vlastněným firmám. Teprve v roce 2006 byla zakázána politika bezúročných půjček těmto firmám, prakticky ale lze očekávat, že bude pokračovat i nadále. Zatímco v roce 2000 byly pro státní firmy hlavním zdrojem investic státní dotace, v roce 2004 již většinu tvořily bankovní úvěry.³¹

Ekonomická spolupráce

V rámci Sovětského svazu se na běloruském území nacházely hlavně podniky tvořící finální fázi výrobního řetězce. Jednalo se hlavně o významné podniky zaměřené na zpracování

²⁶ *Business Environment in Belarus*, 18. července 2006,

<http://siteresources.worldbank.org/INTBELARUS/Resources/IFCbusinessSMBen.pdf>, str. 39.

²⁷ Sutela P., *The Russian Market Economy*, (Helsinki: Kikimora Publications, 2003,), str. 78-82.

²⁸ *Business Environment in Belarus*, 18. července 2006,

<http://siteresources.worldbank.org/INTBELARUS/Resources/IFCbusinessSMBen.pdf>.

²⁹ *Republic of Belarus: Financial Sector Assessment Program—Detailed Assessment of Compliance—Basel Core Principles for Effective Banking Supervision*, May 2006 IMF Country Report No. 06/176, 18. července 2006,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06176.pdf>, str. 3.

³⁰ *Republic of Belarus: Financial...* <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06176.pdf>. Str. 13.

³¹ *Belarus: Window of opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth*, s. 75. *Belaruskoje praviteľstvo pomožet predpriatijam, realizujuščim masštabnyje investproekty*, 16. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=18490&type=Qualifier&uid=394&page=3>.

dodávaných surovin a polotovarů. Díky tomu jsou i dnes ekonomiky Ruska a Běloruska velmi provázané. Tento vztah je, což je i vzhledem k velikosti obou zemí pochopitelné, značně asymetrický. Na Bělorusko připadá v ruském exportu 5,7 % a 8,6 % importu, zatímco obráceně je to 49,1 % exportu a 65,8 % importu.³² V roce 2004 Rusko vyvezlo do Běloruska zboží a služby v hodnotě 11,219 mld. dolarů a dovezlo za 6,485 mld. dolarů. O rok později potom nastalo výrazné snížení celkového objemu vzájemného obchodu, který poklesl ze 17,704 mld. dolarů na 15,808 mld. Do Běloruska bylo z Ruska dovezeno o 12,7 % zboží méně a opačným směrem putovalo o 10,9 % méně zboží a služeb.³³ Tato čísla ale nelze absolutizovat, neboť došlo z ruské strany ke změně způsobu výběru DPH. To je nyní účtováno v souladu s mezinárodní praxí na principu cílové země. Pokud se podíváme na první čtvrtletí roku 2006, vidíme opětovný nárůst, když za první čtyři měsíce roku 2006 dosáhl celkový objem obchodu 5,9 mld. dolarů.³⁴ Bělorusko si tak i nadále drží pozici nejvýznamnějšího ruského partnera v ekonomické oblasti v postsovětském prostoru, následováno s odstupem Ukrajinou a Kazachstánem.

Rusko a země SNS jsou nejvýznamnějšími partnery Běloruska hlavně z důvodu nižší konkurenceschopnosti běloruské průmyslové produkce. Ta velmi často nesplňuje normy EU a vývoz do zemí SNS tak pro běloruské podniky zůstává jedinou možností. Strojní zařízení tvoří přibližně 40 % běloruského vývozu do zemí SNS, dalších 13,3 % připadá na textil a 13,5 % na potraviny. Na opačnou stranu putují hlavně suroviny včetně ropných produktů, které dohromady tvoří přibližně 40 % ruského vývozu do Běloruska.³⁵ Běloruské podniky subvencované dodávkami levných energetických surovin ze strany Ruska mohou vyrábět i přes vyšší energetickou náročnost produkce, která je typická pro všechny státy SNS, daleko levněji, než jejich konkurenti na Západě, proto je i běloruský vývoz do Ruska stále konkurenceschopný. Stejně tak zvyšuje ziskové marže běloruských státních podniků, které se potom přelévají do státního rozpočtu a zpět do investic do ekonomiky. Na druhou stranu Bělorusko pokročilo ze všech zemí bývalého Sovětského svazu nejdále (kromě Pobaltí) v omezování energetické náročnosti své výroby. Ta je výrazně nižší než například na Ukrajině, nedosahuje však ani přibližně úrovně zemí EU.³⁶

Ekonomická spolupráce v postsovětském prostoru samozřejmě nikdy nepřestala existovat, byť se svazky mezi jednotlivými státy na určitou dobu utlumily. Obnovení snah na vytvoření jednotného státu Ruska a Běloruska do značné míry souviselo s předvolební kampaní v Rusku v roce 1996. Rozpad Sovětského svazu byl jeho občany vždy vnímán jako katastrofa a projekt alespoň částečného znovusjednocení mohl přinést výrazné politické body do té doby nepopulárnímu prezidentovi Jelcinovi. Dohoda o vytvoření společenství z 2. dubna 1996 se stala prvním dokumentem nového svazku. Tento dokument předpokládal v ekonomické oblasti vypracování „cestovních map“ pro harmonizaci hospodářských politik obou států do konce roku 1997, včetně harmonizace fiskální i monetární politiky s cílem přípravy podmínek pro zavedení společné měny. Dohoda o vytvoření rusko-běloruského svazu ze 2. dubna 1997 spolu s přílehlou k ní chartou ještě rozpracovávala cíle Svazu a posunula kvalitativně

³² Data z roku 2003 podle Heritage Foundation.

<http://www.heritage.org/research/features/index/country.cfm?id=Belarus>.

³³ Údaje Státního statistického úřadu Ruské federace. 18. června 2006, http://www.gks.ru/free_doc/2005/b05_13/23-08.htm. Údaje pro Bělorusko převzaty ze stránek běloruského ministerstva statistiky a analýz, 23. června 2006, <http://www.belstat.gov.by/homep/en/indicators/fttrade.htm>.

³⁴ Ekonomičeskij efekt ne tolko v dollarach, *Rossijskaja gazeta*, publ. 29. 6. 2006, rev. 16. července 2006, <http://www.rg.ru/2006/06/29/fradkov-belarus.html>.

³⁵ Bogdanovič A. V., *Economic Intregation Between Belarus and Russia, Problems of Economic Transition*, vol. 47, no. 12, April 2005, p. 70.

³⁶ *Belarus: Window of Opportunity...*, s. 211.

spojení obou zemí k těsnějšímu svazku. Jedním z hlavních bodů ve svazové chartě bylo vytvoření rovných podmínek pro hospodářské subjekty svazu (kapitola II., článek 9, odstavec b). Tento naprosto nevinný a poměrně pochopitelný odstavec má ovšem svoje implikace v jednáních o cenách plynu a dává běloruskému prezidentovi Lukašenkovi právní základ pro jeho požadavek stejných cen plynu jako pro vnitřní ruské spotřebitele. Charta potom, stejně jako předchozí dohoda ze dne 2. dubna 1996, připouští připojení dalších států ke svazu.³⁷

Jistým přelomem, alespoň v deklarativní fázi, se stala Deklarace o dalším sjednocování Běloruské republiky a Ruské federace ze dne 25. prosince 1998. Ta poprvé pro spojení obou států používala pojem svazový stát. Deklarace definuje jako další cíl sjednocení právního prostředí, dokončení celní unifikace, přechod ke společné měně, sjednocení energetických a transportních systémů. Završením této etapy institucionálního sjednocování ekonomického prostoru je Dohoda o vytvoření Svazového státu z 8. prosince 1999 spolu s k ní přiloženým Programem činnosti. Podle těchto dokumentů měly být postupně sjednocovány makroekonomické ukazatele a prováděna jednotná strukturální politika, od roku 2001 sjednoceny daňové politiky, vytvořeno jednotné emisní centrum (měnové koordinaci se budeme věnovat později), dále zakazovaly financování státního rozpočtu prostřednictvím úvěrů od Centrální banky Svazového státu, harmonizuje a perspektivně také unifikuje celní, investiční a jiné právní normy. Podobným vývojem mají projít také oblasti, jako je cenová regulace, bankovní dohled, zavádí se trh cenných papírů, koordinovány by měly být také otázky spojené se státním dluhem. Podle Dohody disponuje Svazový stát vlastním rozpočtem. Ten je povinně nedeficitní, je financován z rozpočtů obou zemí a nemá vlastní zdroje příjmů definované v dohodě. Ta pouze zmiňuje možnost zavedení dalších zdrojů příjmů rozpočtu prostřednictvím rozhodnutí svazových orgánů.³⁸

Pro rok 2006 byla výše rozpočtu stanovena na 3,1 mld. ruských rublů na výdajové i příjmové stránce. Rozpočet má na základě Dohody o vytvoření Svazového státu dvě základní funkce. První z nich je financování činnosti svazových institucí, druhou je financování projektů na celosvazové úrovni. O významu rozpočtu svědčí to, že významnou součástí jeho výdajové stránky tvoří položky jako je organizace setkání partyzánů a veteránů druhé světové války atd. Dalším problémem rozpočtu je samotný charakter jeho příjmů. Ty jsou vydělovány ze státních rozpočtů, svazový rozpočet tedy může být přijat vždy až po přijetí rozpočtů členských států. Tím se proces schvalování protahuje. Rusko přispívá 1,76 mld. rublů, Bělorusko 948 mln. rublů, zbytek potom tvoří jiné příjmy.

Mezi klíčové projekty svazové úrovně patří jednak programy například na likvidaci následků jaderné katastrofy, na ochranu společné hranice, ale také projekty výroby „svazových“ televizorů, šicích strojů, superpočítače „Skyth“. Pravděpodobně největším takovým projektem je „Rozvoj diesellového automobilového průmyslu“ z června roku 1998. Uvedením projektu do praxe byla pověřena mezistátní finančně průmyslová skupina „BelRusAvto“. Koncern sdružuje ruské výrobce motorů a běloruské automobilky s cílem výroby „konkurenceschopných automobilů“

³⁷ Texty všech tří dokumentů viz: Dogovor ob obrazovanii Soobšestva Rossii i Belarusi, 10. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1750&uid=101&page=1>, Dogovor o Sojuze Rossii i Belarusi, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1755&uid=101&page=1>, Ustav k Dogovoru o Sojuze Rossii i Belarusi, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1760&uid=101&page=0>.

³⁸ Dogovor o sozdanii Sojuznogo gosudarstva, 15. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1775&uid=101&page=0>. Programma dějstvij Rossijskoj Feděracii i Respubliki Belarus po realizacii položenij Dogovora o sozdanii Sojuznogo gosudarstva, 15. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1770&uid=101&page=0>.

splňujících evropské ekologické normy“.³⁹ Dalším podobným programem je spolupráce v oblasti kosmického výzkumu. I přes deklarované úspěchy jednotlivých programů narážejí ovšem tyto „budovatelské“ projekty na zásadní problémy, jako je zpoždování financování ze svazového rozpočtu, včetně nejistoty, kdy budou peníze přiděleny, až po prosté zaostávání za plánem. Od roku 2007 by tak měl svazový rozpočet přejít od přímých dotací podnikům na model dotací k úrokům poskytovaným komerčními bankami. Realitou nicméně prozatím zůstává, že projekty znamenají daleko více propagandistickou roli demonstrace životnosti jednoty Svazového státu, zatímco jejich ekonomická role je více než skromná. Zda přispěje uvedená změna financování ke změně stavu je otázkou. Daleko spíše ale půjde o přechod k modelu podobnému jako platí v samotném Bělorusku s dotacemi prostřednictvím bankovního systému. Možnost zvýšení efektivity je více než sporná.

Mezi Ruskem a Běloruskem byla v rámci Jednotného ekonomického prostoru spolu s Kazachstánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem ustavena celní unie, která je nicméně stále častěji narušována některými opatřeními ať z běloruské, tak i v daleko menší míře z ruské strany.⁴⁰ Tato opatření jsou činná téměř výhradně na netarifním základě, tedy pomocí technických a hygienických norem či množstevních kvót, zatímco cla byla harmonizována již z 95 %. Právě necelní předpisy daly v roce 2004 vzniknout „cukrové válce“, omezují dovoz piva a jiných komodit.⁴¹ Stejně tomu bylo v případě obuvi a textilu, kde běloruští výrobci nejsou schopni konkurovat nejen extrémně levné čínské produkci, ale ani produkci ruské. Stát řeší tuto neschopnost administrativními opatřeními (daňové úlevy domácím výrobcům, celními předpisy), namísto privatizace či stimulace státních podniků ke zvyšování konkurenceschopnosti. Celní unie poskytuje naopak běloruskému zboží zjednodušený přístup na ruské trhy, což spolu s vývozními dotacemi zvýhodňuje výrobky z této země oproti jejich konkurentům nejen ze západní Evropy, ale paradoxně i Ruska a celého SNS. Bělorusko na ruský trh dodává hlavně výrobky s vysokou přidanou hodnotou, jako jsou ledničky, dopravní prostředky či televize, tedy zboží, které nalézají na západních trzích uplatnění jen s velkými problémy. Rusko tak poskytuje Bělorusku pomoc v podobě privilegovaného přístupu zboží na své trhy, za což platí cenu v podobě nižší kvality za vyšší ceny.

Bělorusko je nejvýznamnějším recipientem ruských investic na prostoru SNS a v tomto ohledu předstihuje i mnohem větší Ukrajinu.⁴² Za leden až září 2005 činily celkové ruské investice, tedy portfoliové, přímé i tzv. ostatní 253,5 miliónu dolarů. Hlavní atraktivitu pro ruské podnikatele představují díky výhodám v celním režimu podniky chemického a ropného průmyslu. Příkladem může být dohoda o společném podniku na výstavbu rafinerie mezi Mozyrským NPZ a Juninvest-M (dceřiná společnost ruské státní firmy Rosněft) ve výši šedesáti mil. dolarů.

Vztah mezi Ruskem a Běloruskem nefunguje pouze na bilaterální úrovni, ale jeho rozměr je mnohem širší. Zde máme na mysli projekt Jednotného ekonomického prostoru (JEP) ze září

³⁹ *Razvitie dizelnogo avtomobilstrojenija*, 18. července 2006, 11/05/2004, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1220&uid=100&page=7>.

⁴⁰ Bělorus ne mozet sozdavat' jedinnyje produktovyje rynki s Rossijej, 18. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=15385&type=Qualifier&uid=394&page=10>, Zaščitnyje měry v otnošenii nekačestvennyh rossijskich tovarov v Belarusi ukreplajut Sojuznoje gosudarstvo, 18. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=13210&type=Qualifier&uid=394&page=15>.

⁴¹ Rusko zavedlo omezení na běloruský cukr vyrobený z cukrové třtiny, v reakci na toto opatření zavedlo Bělorusko restrikce na cukr z Ruska, Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu.

⁴² Rossijskije investicii v Belarusi sostavljajut bolee 30 procentov ot obščego objema, 18. července 2006, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=8100&type=Qualifier&uid=394&page=27>.

2003, tedy plánované spolupráce Ruska, Kazachstánu, Běloruska a Ukrajiny. Tato smlouva, kromě jiného, také předpokládala zavedení společné měny během pěti až sedmi let.⁴³ Zatímco ukrajinský postoj je dlouhodobě rezervovaný a oranžová revoluce tento fakt jen prohloubila, s Běloruskem se počítalo jako s nesporným účastníkem. Proto bylo poměrně šokem, když prezident Putin vyslovil myšlenku, že by bylo možné JEP vybudovat pouze ve spojení s Kazachstánem.⁴⁴ Ten je jako jediný schopen s Ruskem držet krok alespoň v ekonomické rovině, struktura jeho hospodářství se do určité míry Rusku podobá.

Rozvoj ekonomických vztahů probíhá nejen na úrovni mezistátní, ale i regionální. Bělorusko má přímé vztahy se 68 z 88 ruských územněsprávních celků, silné vazby mají i běloruské a ruské regiony.⁴⁵ Zde mají výsostné postavení čtyři ruské regiony, tedy Moskva, Moskevská oblast, Petrohrad a Ťumenská oblast. V případě Moskvy je jedním z důvodů výborných vztahů také osobní přátelství mezi „doživotním“ moskevským starostou Lužkovem a běloruským prezidentem Lukašenkem.⁴⁶ Z dalších oblastí potom Bělorusko dostává komponenty pro svoje výrobky, dohody potom uzavírají přímo představitelé regionů, a to jak z ruské, tak i běloruské strany. Poměrně dynamicky se rozvíjejí rovněž vztahy s Kaliningradskou oblastí.

Bělorusko nedisponuje právem reexportu ruské ropy či zemního plynu, což ale neznamená, že by tak fakticky nečinilo. Samo podle odhadů spotřebovává asi 25 mil. tun ropného ekvivalentu ročně (2004),⁴⁷ zbytek z celkového objemu dovozu ve výši 36 milionů tun po zpracování exportuje do západní Evropy. I proto jsou právě ropné produkty v současné době nejdůležitějším vývozním artiklem země. Zpracování ropy je, podobně jako i jiná odvětví, soustředěno do několika závodů. Největším z nich je rafinerie v Novopolocku, která je schopná ročně zpracovat 20 mil. tun ropy a Mozyrská rafinerie s kapacitou přibližně 10 mil. tun. Mezi Ruskem a Běloruskem nejsou placena žádná dovozní cla, zároveň má Bělorusko nižší vývozní cla do třetích zemí, než Rusko. Ruským podnikatelům se proto vyplatí přesouvat svoje zpracovatelské aktivity do Běloruska a až z Běloruska je vyvážet.

Vedle obchodu s energetickými surovinami, který v největší míře způsobuje negativní obchodní bilanci Běloruska v obchodu s Ruskem (saldo obchodu dosáhlo za období ledna až května 2006 –2,641 mld. dolarů), vykazuje Bělorusko i negativní saldo obchodu zbožím s Ruskou federací. To bylo způsobeno hlavně prohlubujícím se schodkem obchodní bilance (import z Ruska do Běloruska za období mezi lednem a červnem 2006 vzrostl ve srovnání se stejným obdobím roku 2005 o 44 % zatímco export o 14,6 %).⁴⁸ Import se tak daleko rychleji vzpamatoval z šoku na začátku roku 2005.

Běloruská vláda kompenzuje dopady zvyšování cen plynu na domácnosti prostřednictvím státních subvencí. Stát ve strachu ze sociálních otřesů nijak nepodporuje úspory v této oblasti, navíc je cena pro domácnosti stále dotována snižováním ziskových marží energetických firem Beltranshaz a Beltophaz, zatímco pro průmysl se ceny zvyšují podle vývoje nákupních cen. Tak

⁴³ Chaplygin V., Hallett A. H., Richter C., Monetary integration in the ex-Soviet Union: A 'union of four'?, *Economics of Transition*, Volume 14 (1) 2006, s. 48.

⁴⁴ Portnikov V., JEP na dvoich, 18. června 2006, <http://www.politcom.ru/article.php?id=2908>.

⁴⁵ Sarytchev S., Belarus Expands Cooperation with the Russian Regions, in *Russian Analytical Digest* 1/2006, str.11. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/details.cfm?id=17946>.

⁴⁶ *Měždu Bělarusju i rossijskoj stolicej ogromnějšij tovaroborot*, 13. 3. 2006, 23. července 2006, <http://www.president.gov.by/press10343.html>.

⁴⁷ Ropný ekvivalent se počítá jako koš energetických surovin s podílem zemního plynu, elektřiny, ropy, uhlí, dřeva a rašeliny. *Belarus: Window of Opportunity...*, s. 213.

⁴⁸ *Torgovyj balans respubliky Belarus*, 3. července 2006, http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/trade_balance.xls.

tomu například bylo se zvýšením cen zemního plynu v roce 2005. Ačkoli se od 1. února 2005 ceny pro Bělorusko zvedly o 18 %, pro domácnosti představoval tento růst pouze osm procent. Zbytek pokryly právě energetické kolosy Beltransgaz a Beltopgaz. Oběma těmito podnikům se potom nedostává potřebného kapitálu pro investice do údržby a obnovy. Právě obavy z nespolehlivosti tranzitních tras potom vyvolávají zvýšený zájem Gazpromu o jejich přepravní síť.

Svéráznou formou spolupráce může být i zaměstnávání běloruských občanů v Rusku. Ti nejsou podle dohod z roku 2006 považováni za cizince, podobně jako je tomu s Rusy v Bělorusku. Rusko tím odčerpává význačnou část běloruských nezaměstnaných, podobně, jako je tomu ve vztahu k ostatním zemím bývalého Sovětského svazu. V ruské ekonomice působí velké množství běloruských pracovníků. Jejich počet je odhadován na přibližně 400 000. Na jednu stranu tak klesá míra nezaměstnanosti v samotném Bělorusku, ale problémem je, že do zahraničí odcházejí zpravidla nejschopnější a nejvzdělanější lidé.

Zánik výsostného postavení?

V roce 2003 začal prezident Lukašenko v politice vůči Rusku klást důraz na běloruskou samostatnost, což je patrně jediná věc, na které se shodne s představiteli opozice. V reakci na již zmiňované zvýšení cen plynu pro Bělorusko popsal svoji vizi jednotného státu, založenou na ekonomické jednotě, ale politické samostatnosti. Na tomto základě také požaduje od Ruska „rovné podmínky“ pro běloruské firmy. Nicméně tato idea se nijak nezamlouvá Rusku, které požaduje plnou integraci, a tedy naplnění dohod o vytvoření společného státu. Bělorusko tak velmi lapidárně hodlá čerpat ekonomické výhody sjednocení bez politických nákladů.

Nicméně i v rovině ekonomické naráží myšlenka jednotného státu na nepřekonatelné překážky. Jednou z nich je otázka společné měny, kterou má být ruský rubl. O jejím zavedení se začalo jednat již od rozpadu rublové zóny v září 1993. Podle mezistátní smlouvy mezi Ruskou federací a Běloruskou republikou ze dne 30. září 2000 měl být v rusko-běloruské unii od 1. ledna 2005 jediným platidlem ruský rubl, od 1. ledna 2008 měla být vytvořena jednotná měna s jednou centrální bankou.⁴⁹ Od té doby se hlavně ruští politici předhánějí ve stanovování stále ambicióznějších dat. Tak měla být jednotná měna zavedena od ledna roku 2004. Poté bylo uveřejněno datum 1. ledna 2005. V lednu 2005 Pavel Borodin, hlava Svazového státu, mluvil s určitostí o roce 2006. V současné době se jako pravděpodobný uvádí rok 2008.⁵⁰ Problémem je, že smlouva nestanovila Centrální banku Ruska jako jediného emitenta rublu v rámci Společného státu pro období let 2005-2007, otázky spojené se společnou měnou potom ponechala dalším smlouvám. Stejně tak není explicitně určeno, zda po roce 2008 bude jedinou měnou svazového státu ruský rubl, nebo bude vytvořena nová měna. Bělorusko si, vědomo pravděpodobně svojí slabší pozice v tomto partnerství, kladlo poměrně náročné podmínky, často i vědomě pro Rusko nepřijatelné. Příznačný je v tomto ohledu postoj Alexandra Lukašenka ohledně centrální banky. Běloruský prezident se odmítl vzdát Běloruské centrální banky jako jednoho z emitentů měny a jako řešení navrhl systém jedné měny, ale dvou centrálních bank. Rusko pochopitelně odmítá přistoupit na podobný projekt, neboť by se ocitlo plně v rukách vedení Běloruské centrální banky, o

⁴⁹ *Feděralnyj zákon o ratifikacii soglašenija meždu Rossijskoj Feděraciej i Respublikoj Belarusija o vveděnii Jedinoj deněžnoj jedinicy i formirovanii jedinnogo emissionnogo centra Sojuznogo Gosudarstva*, 18. července 2006, <http://www.akdi.ru/gd/PROEKT/085946GD.SHTM>.

⁵⁰ Levitov M., *Borodin: Belarus to Get Ruble in '06*, January 27, 2005. Issue 3093, s. 5, <http://www.themoscowtimes.com/stories/2005/01/27/041.html>.

jehož odhodlání k dodržování monetární disciplíny má pochyby. Katastrofální zkušenost z počátku devadesátých let, kdy tento systém po určitou dobu fungoval, navíc jen posiluje ruské obavy. Naprosto nepřijatelný je pro ruskou stranu také běloruský požadavek na „náhradu škod“ způsobených integračním procesem. Ty jsou běloruskou stranou odhadovány na dvě miliardy dolarů, zatímco dotační povahu dodávek energetických surovin Minsk vytrvale popírá.

Bělorusko v současné době těží z několika faktorů, které posilují jeho vyjednávací pozici nejen ve vztahu k Rusku, ale i ostatním zemím v rámci SNS i mimo ně. Podařilo se mu zachovat tradiční vazby v rámci Sovětského svazu. Tato historicky nejprůmyslovější republika zdědila po Sovětském svazu monopolní výrobce, například traktorů a nákladních vozů. Ty jsou díky nízkým cenám na trzích SNS stále konkurenceschopné. Nicméně Rusko začíná v současné době daleko přísněji uplatňovat hygienické a technické kontroly dováženého zboží, což se citelně dotýká i běloruských vývozců. Rusko také přijímá opatření vůči běloruské zemědělské technice, jejíž vývoz tvoří výraznou část běloruské obchodní bilance. Jelikož Rusko nakupuje tyto stroje částečně za státní peníze, částečně jsou předmětem splácení dodávek ruského plynu, byť podíl peněžních a nepeněžních plateb se posunuje ve prospěch první skupiny (v roce 2001 činily nepeněžní platby 80,1 %, v roce 2004 již jen 12,5 %), běloruská produkce je nakupována na úkor ruské.⁵¹

Pokud budeme považovat státní vlastnictví v průmyslu i nadále za konstantu, budoucí vývoj je velmi nejistý. Běloruské podniky neplní pouze ekonomickou funkci, ale také funkci sociální. Spolu s tlakem na zvyšování mezd (uplatňovaných samotným státem), který je vyšší než v Rusku, a zvyšujícími se cenami energií bude docházet ke snižování konkurenceschopnosti běloruského strojírenství, byť nelze pominout ani jeho rostoucí produktivitu práce. Tento problém pravděpodobně nejlépe zobrazuje ukazatel ceny práce za vyrobenou jednotku (ULC). Ten rostl mezi roky 1997 a 2004 o dvacet procent rychleji než tomu bylo v Rusku. Vzhledem k tomu, že produktivita práce v sektorech s největší konkurencí na ruském trhu se vyvíjela obdobně, či dokonce lehce ve prospěch Běloruska, na vině jsou jednoznačně mzdy.⁵² Hospodářsko-politické cykly se dají v Bělorusku sledovat s velkou spolehlivostí: ke zvyšování mezd docházelo vždy před zásadními volbami či referendy. Tak tomu bylo v roce 1995 (referendum o sblížení s Ruskem a agrární reformě), 1996 (referendum o rozšíření prezidentských pravomocí), 2001 (prezidentské volby) i 2004 (referendum o prodloužení mandátu Alexandra Lukašenka).⁵³ Vzhledem k jisté míře státní kontroly nejen nad státními, ale i soukromými podniky, je stát schopen dosahovat zvyšování mezd i v rámci privátního sektoru.

Spolu se ekonomickým růstem a růstem životní úrovně v Rusku bude stále více stoupat poptávka po kvalitním západním zboží na úkor již ne tak levného běloruského. Daleko nejvíce se tento jev pravděpodobně dotkne oblasti spotřebního zboží, podobně jako tomu bylo v letech 1998–1999, kdy devalvace ruského rublu o 75 % prakticky zastavila veškerý dovoz, včetně běloruského. Naproti tomu petrochemický průmysl, který tvoří páteř běloruského obchodu se zeměmi západní Evropy, je proti takovému scénáři chráněn poměrně spolehlivě v podobě evropské ekonomické závislosti na dodávkách z Ruska, a tím pádem také Běloruska. Strojírenství bude potom ležet mezi oběma „extrémy“. Běloruské výrobky (těžká nákladní auta pro práci v lomech) jsou poměrně

⁵¹ *Belarus: Window of opportunity...*, s. 122.

⁵² *Belarus: Window of opportunity...*, str. 54.

⁵³ Chubrik A., Giucci R., *Wage Determinants in Belarus: Labor Productivity and Wage Policy*, 3. července 2006, s. 6, <http://research.by/pdf/pp2006e04.pdf>.

schopná konkurence a mají reálnou šanci své trhy neztratit.⁵⁴ U traktorů je i nadále rozhodujícím faktorem jejich příznivá cena při poměrně slušné kvalitě, nicméně jejich pozici na ruském trhu mohou ohrozit společné podniky ruských a západních výrobců, například John Deere. To by mělo pro takové závody, jako je MTZ, velmi nepříjemné důsledky, protože do Ruska vyváží přibližně polovinu celkového běloruského exportu.⁵⁵ Tyto společné podniky by mohly díky západním technologiím ohrozit běloruskou produkci hlavně díky lepšímu poměru mezi cenou a kvalitou. Nelze také zapomínat na rychle se rozvíjející čínské hospodářství, které je schopné porážet svou konkurenci hlavně nízkými cenami a také na dovoz ojetých západních nákladních automobilů, na jejichž konkurenci si běloruští výrobci už nyní stěžují.⁵⁶

Rusko-běloruské spojenectví se v poslední době i přes deklarované úspěchy Svazového státu stále více rozvolňuje. Obě země si hledají své partnery i mimo Svazový stát. Z hlediska Běloruska je akcent na diverzifikaci portfolia obchodních partnerů ještě daleko důležitější, než pro Rusko. V rámci postsovětského prostoru se stále častěji setkáváme s jednáními s některými středoasijskými republikami. Důležitým partnerem v těchto jednáních je například Turkmenistán, s jehož režimem cítí prezident Lukašenko jistou ideologickou spřízněnost. Turkmenistán je navíc významným producentem zemního plynu. Neméně důležité potom je, že Turkmenistán je i nadále ochoten přijímat výrobky běloruského průmyslu jako platby za dodávaný plyn, což se o Rusku říci nedá. I tak by ovšem Bělorusko bylo závislé na tranzitu plynu přes ruské území. Podobně deklarativní charakter mají i kontakty s dalšími státy podobného charakteru, jako je například Venezuela. Nelze ani v nejmenším doufat, že by se tato země stala pro Bělorusko stejným donorem, jako představuje pro Kubu.

Závěr

Bělorusku a jeho ekonomickému modelu byla již mnohokrát předpovídána neodvratná katastrofa, ta ale prozatím nikdy nenastala.⁵⁷ Tento fakt nelze vykládat jako působení jediného faktoru, spíše je nutné jeho kořeny hledat v souhrě několika příznivých okolností. Jednou z nich je setrvačná povaha ekonomiky. Špatná politika se negativně projevuje až ve velkých časových dostupech, zatímco jistá pozitiva jsou k dispozici okamžitě. Když Bělorusko brání dovozu spotřebního zboží, krátkodobě to znamená, že zajišťuje svým obyvatelům zaměstnání, z dlouhodobého hlediska ale uměle zvyšuje ceny. Tak bychom mohli postupovat prakticky u všech opatření. Bělorusko založilo svůj růst na mobilizaci vnitřních zdrojů, státním vlastnictví a státních investic.

Ruská pomoc Bělorusku má hned několik důvodů, od čistě politických (neustálé přípravy na vytvoření svazového státu), přes ekonomické (zájem ruských firem na privatizaci běloruského průmyslu), až po geopolitické či prostě kulturní. Odhodlání koncernu Gazprom přejít na tržní ceny ve vztahu k zemím SNS potom může ohrozit i tzv. běloruský ekonomický zázrak. Díky vysoké energetické náročnosti průmyslové výroby a stále rostoucím platům přestane být běloruská

⁵⁴ Oficiální stránky společnosti BelAZ, 16. července 2006, <http://belaz.minsk.by/news/?menuid=0&news=19.01.2006&lang=ru>.

⁵⁵ Podle oficiálních stránek MTZ bylo v roce 2005 vyrobeno přes 42 tisíc traktorů. 16. července 2006, <http://www.tractors.com.by/presskit.php?month=6&year=2006>.

⁵⁶ *Problema zaščity rynku gruzovych avtomobilej v Sojuznom gosudarstve po prežněmu aktual'na*, 16. července 2006, 19/09/2005, <http://www.soyuz.by/second.aspx?document=8990&type=Qualifier&uid=45&page=20>.

⁵⁷ *Lukashenka Enters Third Term Fraught With Economic Dangers*, 6. července 2006, <http://www.templeonthorp.com/en/news1220>.

produkce konkurenceschopnou na prostoru bývalého Sovětského svazu. Citelný dopad bude mít i přechod na zúčtování v zahraniční měně oproti dodávkám zboží. Vzhledem k minimálním přímým zahraničním investicím do země je tak ohrožena i platební bilance státu. Bělorusko bude muset hledat nová odbytiště pro svoje výrobky, což vzhledem k zostřující se konkurenci na světových trzích nebude snadné.

Mezi Ruskem a Běloruskem narůstá míra ekonomické nekompatibility. Ta je způsobena rozdílným směrem reforem, které se obě země nastoupily. I přes negativní trendy v podobě zestátnovacích procesů v poslední době se ruská ekonomika vyznačuje vysokým podílem soukromého sektoru, zájmem na přísunu zahraničních investic a vysokou konkurencí na domácím trhu. Tato struktura je jen obtížně slučitelná s běloruským hospodářským modelem založeným na státním vlastnictví. Rusko již v současné době poukazuje na nepřipustnou míru dotací, kterou běloruská vláda poskytuje svým podnikům. Z běloruské strany naopak zaznívají stížnosti na rozdílné ceny energetických surovin pro ruské a běloruské spotřebitele. Obě země tedy netvoří ani přibližně „optimální měnovou zónu“ a zavedení jednotné měny by pravděpodobně znamenalo pro Bělorusko opravdový problém

Přes výše zmíněné problémy bude Bělorusko i nadále významným ruským partnerem. Nelze očekávat přerušení spolupráce v energetické oblasti, kde i do budoucna budou přes jeho území proudit ruské suroviny do Evropy (především zemní plyn, ale v menší míře i ropa). Pokud opravdu dojde ke zvýšení cen ruských surovin pro běloruské odběratele, bude to pro samotnou zemi nesmírně nepříjemné. Naprosto zničující by ale byla kombinace jak zvýšení cen na ruské suroviny, tak i důslednější ochrana vlastního trhu ze strany Ruska, například prostřednictvím uplatňování technických a hygienických norem, jako se to stalo v případě Gruzie (případ Boržomi) nebo Moldavska (zákaz prodeje moldavských vín). Nastala by tak kombinace prudce rostoucí inflace v důsledku zvyšování ceny energií, tlaku na růst mezd, zvyšující již tak vysoké výrobní náklady, se ztrátou odbytového nejdůležitějšího trhu. Bělorusko by tak ztratilo svoji hlavní výhodu ve srovnání se západními zeměmi, tedy nižší cenu, a muselo by nastoupit bolestnou cestu ekonomické transformace a ještě zrychlit tempa zvyšování produktivity. Je velmi pravděpodobné, že tento proces by s sebou nesl také zvyšování až neuvěřitelně nízké nezaměstnanosti, neboť absorpční schopnost terciálního sektoru je limitovaná. Naproti tomu by nebylo lze očekávat „nucený“ návrat běloruských pracovníků zpět z Ruska do země.

Bylo by chybou se domnívat, že všechny problémy, které Bělorusko v budoucnosti očekávají, budou způsobeny pouze neochotou ruské pomoci. Bělorusko již v současné době čelí některým velmi nepříznivým jevům. V první řadě jde o klesající ziskovost jeho podniků. Ty mají problémy s konkurenceschopností na zahraničních i domácích trzích, nutností plnit řadu sociálních úkolů, zastaráváním výrobních prostředků atd.

Při popisu běloruského hospodářství jsme si na začátku „vypomohli“ příkladem východního Německa. Jeho průmyslová struktura do značné míry připomínala současné běloruské hospodářství. Podobnost může být i v existenci silného a relativně bohatého souseda, navíc „jednoho národa“. Nicméně zkušenost SRN s hospodářskou transformací ukazuje, jak vysoké mohou být náklady na přeměnu zázraku v realitu. V případě Německa je tato částka odhadována na zhruba 100 mld. dolarů ročně, které šly na záchranu východoněmeckých molochů před krachem a na jejich restrukturalizaci v životné firmy. I přes tyto gigantické investice se nepodařilo zastavit růst nezaměstnanosti a sociálního napětí. Je otázkou, jestli bude Rusko ochotno nést náklady této transformace. Současné kroky na omezení pomoci Bělorusku tak mohou být právě

snahou o vyhnutí se této pasti, nicméně nelze zapomínat ani na motiv ekonomického tlaku na dohodu o privatizaci.

Použitá literatura:

- Belarus: Window of opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth*, 8. listopadu 2005, rev. 7. června 2006,
http://siteresources.worldbank.org/INTBELARUS/Resources/328178-1120132035392/1365350-1120132328436/cem_by06_full.pdf.
- Belaruskoje pravitelstvo pomožet predprijatijam , realizujuščim masštabnyje investproekty*, 16. července 2006,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=18490&type=Qualifier&uid=394&page=3>.
- Bogdanovič A. V., *Economic Intregation Between Belarus and Russia, Problems of Economic Transition*, vol. 47, no. 12, April 2005, pp. 65-74.
- Business Enviroment in Belarus*, 18. července 2006,
<http://siteresources.worldbank.org/INTBELARUS/Resources/IFCbusinessSMBen.pdf>.
- Chaplygin V., Hallett A. H., Richter C., *Monetary integration in the ex-Soviet Union: A 'union of four'?*, *Economics of Transition*, Volume 14 (1) 2006, 47–68.
- Chubrik A., Giucci R., *Wage Determinants in Belarus: Labor Productivity and Wage Policy*, 3. července 2006, <http://research.by/pdf/pp2006e04.pdf>.
- Dependence of Belarusian Economy on Trading with Western European Countries and USA*, September 2005, 13. července 2006, Open Estonia Foundation Policy Paper,
http://www.oef.org.ee/repository/Document/Policy%20Paper_Belarus%20Economic%20Dependancy.pdf.
- Dogovor ob obrazovanii Soobšestva Rossii i Belarusi*, 10. července 2006,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1750&uid=101&page=1>.
- Dogovor o Sojuze Rossii i Belarusi*, 10. července 2006,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1755&uid=101&page=1>.
- Ustav k Dogovoru o Sojuze Rossii i Belarusi*, 10. července 2006,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1760&uid=101&page=0>.
- Dogovor o sozdanii Sojuznogo gosudarstva*, 15. července 2006,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1775&uid=101&page=0>.
- Programma dejstvij Rossijskoj Feděracii i Respubliki Belarus po realizacii položenij Dogovora o sozdanii Sojuznogo gosudarstva*, 15. července 2006,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1770&uid=101&page=0>.
- Factory, opredelajušije zarabotnuju platu v Belarusi: Proizvoditelnost' truda i politika oplaty truda*, 16. července 2006, <http://research.by/pdf/pp2006r04.pdf>.
- Feděralnyj zákon o ratifikacii soglašenija meždu Rossijskoj Feděraciej i Respublikoj Belarusija o vveděнии Jedinoj deněžnoj jedinicy i formirovanii jedinnogo emissionnogo centra Sojuznogo Gosudarstva*, 18. července 2006, <http://www.akdi.ru/gd/PROEKT/085946GD.SHTM>.

- Glava gosudarstva vstretilsja s Gennadijem Selezňovym, 14. 2. 2006, 18. července 2006,
<http://www.president.gov.by/press29263.html>
- Godin Ju., Geopolitičeskaja rol' vnešnej trgovli energoresursami dlja Rossii, *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*, 2/2006, pp. 103-109.
- Gulde A.-M., Jafarov E., Prokopenko V., *A Common Currency for Belarus and Russia?* IMF Working Paper WP/04/228, December 2004.
- Lukashenka Enters Third Term Fraught With Economic Dangers, 6. července 2006,
<http://www.templetonthorp.com/en/news1220>.
- Portnikov V., *JEP na dvoich*, 18. června 2006, <http://www.politcom.ru/article.php?id=2908>.
- Přímé zahraniční investice do ČR za rok 2005, 2. července 2006,
http://www.cnb.cz/www.cnb.cz/cz/statistika/platebni_balance_stat/pzi/pzi_2005_toky/pzi_2005_odvetvi_usd.html.
- Problema zaščity rynku gruzovyh avtomobilej v Sojuznom gosudarstve po prežněmu aktualna, 16. července 2006, 19/09/2005,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=8990&type=Qualifier&uid=45&page=20>.
- Razvitie dizeľnogo avtomobilestrojenja, 18. července 2006, 11/05/2004,
<http://www.soyuz.by/second.aspx?document=1220&uid=100&page=7>.
- Republic of Belarus: Financial Sector Assessment Program—Detailed Assessment of Compliance—Basel Core Principles for Effective Banking Supervision, May 2006 IMF Country Report No. 06/176, 18. července 2006,
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06176.pdf>, str. 3.
- Sarytchev S, Belarus Expands Cooperation with the Russian Regions, in *Russian Analytical Digest* 1/2006, str.11. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/details.cfm?id=17946>.
- Samoilova S., *Rossija i Belorussija: Stenka na stenku?* 18. června 2006,
<http://politcom.ru/article.php?id=2869>.
- Small and Medium Business in Belarus*, Quarterly Review, No. 2(3), Q2/2006, IPM Research Center, 15. července 2006, <http://www.cipe.org/regional/nis/SME2006e02.pdf>.
- Soglašenje meždu praviteľstvom Respubliki Bělarus i praviteľstvom Rossijskoj Feděracii o rasširěnij sotrudničestva v gazovoj oblasti*, (zněni ze 17. řijna 2004), 16. července 2006,
<http://pravo.kulichki.com/zak/megd/meg00712.htm>.
- Stanovaja T., *Lukašenko možet okazaťsja v polnoj izoljacii*, 1. 6. 2006, 16. června 2006,
<http://www.strana.ru/stories/01/11/27/2100/283799.html>.
- Sutela P., *The Russian Market Economy* (Helsinki: Kikimora Publications, 2003.).
- Ševcov Ju., *Objedinennaja nacija: Fenomen Bělarusi*, (Moskva: Jevropa, 2005.).
- Točickaja I. E., *Posledstvija povyšěnija cen na gaz dlja ekonomiki Belarusi: količestvennyj analiz*, 16. července 2006, <http://research.by/pdf/Seminars/2006/20060629/04Tochitskaya.pdf>.
- The BOFIT Yearbook 2005*, 18. června 2006, <http://www.bof.fi/bofit/eng/3weekly/index.stm>

The IMF Considers the Belarusian Government Forecast of the Economic Growth Rates in 2006 – 2010 as Unrealistically High in the Absence of Reforms, 2. července 2006, Published in INTERFAX-ZAPAD, March 29, 2006,
<http://www.imf.org/external/country/BLR/rr/news/032906.pdf>.

The Results of Economic Development of Belarus in 2005, 2. července 2006,
<http://www.president.gov.by/en/press27229.print.html>.

Točickaja I. E. (ed.), *Vstuplenije Belarusi v VTO: Problemy i perspektivy*, (Minsk: Ravnoděnstvije, 2005.).

U Moskvě i Minsku različnyj podchod k gazovomu voprosu, 29. června 2006,
http://www.opec.ru/news_doc.asp?d_no=61113.

Zaiko L., *Soviet Legacy. Russia and Belarus: Between Wishing and Reality*, *Russia in Global Affairs*, 2006-03-31, p 108.